

İslâm Hukukunda Kolaylaştırma İlkesinin Haccın Rükünlerinde Günümüz Uygulaması

Today's Essentials of Pilgrimage Application In Terms of Facilitation Principle in Islamic Law

Dr. Öğr. Üyesi Mücahit ÇOLAK¹ Yüksek Lisans Öğrencisi Murat ÇINAR²

Özet

İslâm dinine göre insanların yaratılış gayesi Allâh (cc)'a ibadet (kulluk) etmektir. (Zariyat, 51/56) Âli İmran suresinin 97.âyeti ile farz kılınan hac ibadeti, İslâm'ın beş şartından biri olması sebebi ile Müslümanların temel ibadetlerindedir. Diğer ibadetlerle kıyasladığımız zaman, hac ibadetinin daha ayrıntılı ve sabır gerektiren bir ibadet olduğunu anlamaktayız. Bu sebeple İslâm hukukunda kolaylaştırma ilkesinin en fazla ihtiyaç duyulduğu ibadetlerden biridir. Bu makalede genel olarak insanların ibadetlerinde ve sosyal hayatlarındaki kolaylaştırma ilkesine Kur'an ve sünnet ışığında kısaca değinilirken, özel olarak Hanefî mezhebine göre haccın rükünlerinde kolaylaştırma ilkesi, daha kapsamlı bir şekilde ele alınıp, farklı mezhep görüşleri mukayese edilerek, haccın rükünlerini ifa ederken, günümüz uygulamasında karşılaşılan problemlerin çözümünde, kolaylaştırma ilkesinden ne ölçüde yararlanıldığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm hukuku, kolaylaştırma, ibadet, hac.

Abstract

According to Islamic religion, the aim of creation people is to worship Allah (cc). The worship of pilgrimage which is supposed to be done with the 97th verse of the Ali İmran, is one of the five terms of Islam and is the basic worship of the Muslims. When we compare it with other worships, we understand that the pilgrimage is a more detailed and exacting worship. For this reason, the principle of the facilitation in Islamic law is one of the most needed worship services in pilgrimage. While this article briefly discusses the principle of facilitation in the worship and social life of humans in general in the light of the Qur'an and sunnah, the principle of facilitation in the essentials of the pilgrimage according to the Hanafi sect will be handled in a more comprehensive way and different sectarian views will be compared. In this issue, while performing the essentials of the pilgrimage, it has been examined how to make use of the facilitation principle in solving the problems encountered in today's practice.

Keywords: Key words: Islamic law, facilitation, worship, pilgrimage.

¹Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, mucahitcolak@erzincan.edu.tr, Orcid ID: <http://orcid.org/0000-0001-5725-7200>

²Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, mcinar24@hotmail.com, Orcid ID: <http://orcid.org/0000-0002-8866-9416>

Giriş

İslâm dininin temel ilkelerinden biri kolaylaştırma ilkesidir. Bu ilkenin varlığı, naslarda bizzat yüsr (kolaylaştırma) kelimesi ile ifade edildiği gibi, bazen de kolaylaştırmaya delalet eden farklı kelimelerle veya cümlelerle de ifade edilebilmektedir. “*Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır*” (İnşirah, 94/4, 5). Âyetinde bizzat “kolaylık” kelimesine yer verilmesinden veya kolaylığın zıddı olan zorluğun kaldırıldığı ifadesinden, “kolaylaştırma” ilkesinin varlığını anlamaktayız. “*Allâh her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar*” (Bakara, 2/286). Âyet-i kerîmesinde ise, insanlara gücü oranında sorumluluk yüklediğinin ifade edilmesinden, hükümlerde “kolaylaştırma” ilkesinin varlığını, dolaylı olarak anlamaktayız. Allâh (c.c) bizim için seçmiş olduğu son dinde de, üzerimize herhangi bir zorluğu yüklenmediğini bize şu âyeti ile bildirdi: “*O, sizi seçti; Din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi*” (Hac, 22/78).

Müctehid imamları fikhî meselelerde hüküm verirken, kendi dönemlerindeki hayat şartlarını göz önünde bulundurarak fetva vermiş olmaları en tabii durumdur. İnsanların yaşam şekillerinin değişmesiyle, tek bir mezhebe bağlı kalınarak ifa edilmesi mümkün olmayan veya belli bir meşakkatı beraberinde getiren durumlarda ise, Şâri'nin emrini daha iyi yerine getirmek için, gerektiği yerde İslâm hukukunda kolaylık ilkesinden hareketle, ruhsatlardan ve farklı mezhep görüşleri doğrultusunda hareket edebilme imkânından yararlanılacağını belirtebiliriz. Çünkü “*Meşakkat teysiri celbeder*” (Mecelle, 1985: md. 17). Hele hac gibi zaman ve mekânla kayıtlı ve de çok yönlü (namaz, oruç, sadaka, kurban gibi ibadetleri içinde barındıran ve sosyal yönü olan) bir ibadeti tek bir mezhebe göre ifa etmeye çalışmak, birtakım imkânsızlıkları veya zorlukları beraberinde getireceği açıktır. Bu nedenle haccın rükünlerini yerine getirirken, günümüzde karşılaşılan sorunları çözmek için, farklı mezhep görüşleri ve dayandıkları deliller ele alınmak suretiyle konu işlenmeye çalışılacaktır.

1. Sosyal Hayatla İlgili Hükümlerde Kolaylaştırma İlkesi

İslâm dini, insanların sosyal hayatta birbirleri ile olan münasebetlerini, kendi hukuk kuralları içinde düzene koymaya çalışırken, karşılaşılan güçlüklerde kolaylaştırma prensibinin ön plana çıktığını görmekteyiz. Mesela: “*Sizden her kim hür mümin kadınları nikâh edecek bir zenginliğe gücü yetmiyorsa, ona da ellerinizin altındaki mümin cariyelerinizden efendilerinin rızası ile nikâhlamak var. Allâh sizin imanınızı daha iyi bilir*” (Nisa, 4/25). Âyet-i kerîmesinden nikâhın kolay olduğunu, “*Allâh her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar*” (Bakara, 1/286). Âyet-i kerîmesinden ise genel anlamda sorumluluklarımızın kolay olduğunu anlamaktayız.

“*Köre vebal yoktur, topala da vebal yoktur, hastaya da vebal yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değildirler.) Kim Allâh'a ve Peygamberine itaat ederse, Allâh onu altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa, onu acı bir azaba uğratar*” (Fetih,

* Ruhsat: Sözlükte “İzin, kolaylık, hisse, lisans gibi anlamlara gelir. Fıkıh usûlü terimi olarak ruhsat; Aslı hükmü vâcip kılan sebep devam etmekle beraber özel hallerde mazeret sayılacak bir meşakkatten dolayı halkın ihtiyacını dikkate almak veya mükellefe kolaylık sağlamak amacıyla meşru kılınmış hükümlerdir. Ruhsat sebepleri: Yolculuk, hastalık, cebir ve tehdiye maruz kalma (ikrâh) gibi durumlardır. (bk: Şâtîbî, Thk: Dıraz, ts: 224, 225; Firûzâbâdi, 1987: 800; Zuhaylî, 1999: 141-143; Çalış, 2013: 124-164)

48/17). Âyetinde, Cenab-ı Hak bir takım özürlerini sayarak, onları âyette zikretmesinin sebebi; İlgili kişilere ayrı bir önem vermesi ve bunlar için ruhsat alanlarını genişleterek, nimet ve külfet dengesini dikkate alarak, sorumluluk ve yükümlülüklerini hafifleterek kolaylaştırmayı murad etmiş olabilir.

İnsan, günah işlemeye ve hata yapmaya müsait bir özellikte yaratıldığı için, yaşantısının belli dönemlerinde bilerek veya bilmeyerek günah işlemiş olabilir. İşlenen günahların affedilmesi için tövbe kapısının açık olması, mükellefiyetlerimizi yerine getirmede bize tanınan kolaylıklardan biridir. “*Ancak tövbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar başkadır. Zira ben onların tövbelerini kabul ederim. Ben tövbeyi çokça kabul eden ve çokça esirgeyenim*” (Bakara, 2/160). “*Ancak, bundan sonra tövbe edip yola gelenler başka. Çünkü Allâh çok bağışlayıcı ve merhametlidir*” (Âl-i İmran, 3/89). Gibi âyetlerde Allâh (c.c) tövbelerimizi kabul edip, günahlarımızı affedeceğini bizlere vaad etmektedir. Sünnet-i seniyyenin ölçülerini aşarak kendimizi zora sokmamamız gerektiğini de Allâh Resûlünün Abdullah b. Amr’a yapmış olduğu şu tavsiyesinden anlamaktayız: “*Nefsinin, senin üzerinde hakkı var, ailenin senin üzerinde hakkı var. Şu halde bazen oruç tut, bazen tutma. Gecenin bir kısmında ibadet et, diğer kısmında uyu, birde her aydan oruç tut, bazen tutma. Çünkü yapılan bir hayırlı amele on misliyle sevap verilir. Dolayısıyla bu üç gün bütün senenin orucu gibidir*”. Nitekim bu sahâbi daha sonra, “*Keşke Resûl-ü Ekrem’in (s.a.) ruhsatını kabul etseydim diye hayıflanmıştı*” (Buhârî, 1981: “Savm,” 55, 56, 57).

Değişen hayat şartları içerisinde, kolaylaştırma yolunun takip edilmesinin hadislerde belirtildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) Ebu Musa ve Muâz b. Cebbel’i (r.a) Yemen’e gönderirken onlara yaptığı şu tavsiyeden anlamaktayız: “*Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Sevdiniz, nefret ettirmeyiniz. Uyum içinde olunuz, ihtilafa düşmeyiniz*” (Buhârî, 1981: “Cihad”, 164). Diğer yandan Peygamber efendimiz başka bir hadisinde “*Allâh’a en sevgili olan din, müsamaha ve kolaylık üzerine kurulmuş olan hanifliktir*” (Buhârî, 1981: “İman”, 29), diye buyurarak, dinimizin kolaylık yönüne dikkatimizi çekmiştir.

2. İbadetlerle İlgili Hükümlerde Kolaylaştırma İlkesi

Bu kısımda abdest, namaz, oruç, namazların kasrı ve cem’i konusuna değinildikten sonra ağırlıklı olarak hac ibadeti üzerinde durulacaktır.

2.1. Abdestle İlgili Hükümlerde Kolaylaştırma İlkesi

Abdestsizlik hali birtakım ibadetlerin yapılmasına engel olan bir durumdur. Yani bazı ibadetlerimizi yerine getirirken abdestli olmamız ön şarttır. Su ile abdest almamızın gerektiği yerlerde, şayet su ile abdest alma imkânı bulamazsak, teyemmüm yaparak abdestsizlik halimizi giderebileceğimizin âyetle ifade edilmesi, abdestte bize tanınan kolaylıklardan biridir. Konu ile ilgili âyette şöyle buyruluyor: “*Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; Başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta yahut yolculuk halinde bulunursanız, yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahut da kadınlara dokunmuşsanız (Cinsî birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız, temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin.*”

Allâh size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; Fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister; Umulur ki şükredersiniz” (Mâide, 5/6).

Suya erişme imkânının bulunmadığı veya su ile temas halinde kişinin zarar görme ihtimalinin ortaya çıkması veya az miktarda su olması sebebiyle, zaruri ihtiyaçların karşılanmasında öncelikli olarak kullanılması gibi sebeplerle, suyun abdest almada kullanılmaması durumunda, temiz toprağın abdest alma ve temizlenme aracı olması, Rabbimizin Müslümanlara tanıdığı kolaylıklardan biridir. Çünkü kişi normal abdestle yapmış olduğu tüm ibadetleri teyemmümle de yapabilir.

2. 2. Namaz İbadeti İle İlgili Hükümlerde Kolaylaştırma İlkesi

Namaz, İslâm dininin temel esaslarından biridir. Bu sebeple Müslümanın hayatında yer alan, en önemli ibadetlerdendir. Hangi şart ve durumda olursa olsun, mükellef güç yetirebildiği şekliyle, namazını kılmak durumundadır. Çünkü insanların yaratılış gayesi, Allâh’a olan kulluğudur. Namazda Allâh’a olan kulluğun en önemli göstergelerinden biridir. Günde beş vakit kılınmasının farziyeti âyetlerle ve mütevatir^{*} sünnetle sabittir. Âyet-i kerîmelerde şöyle buyruluyor. “*Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; Bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir. Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafîle olmak üzere namaz kıl. (böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceği umulur*” (İsrâ, 17/78, 79). Hadisi şerifte ise şöyle buyruluyor: “*İslâm beş temel esas üzerine kurulmuştur. Allâh’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed (s.a.s.)’in Allah’ın elçisi olduğuna tanıklık etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, hac yapmak ve Ramazan orucunu tutmak*” (Müslim, 1981: “İman”, 19, 22).

Bir zaruret sebebi ile namazları kolaylaştırma açısından ele aldığımızda iki farklı durumun ön plana çıktığını görmekteyiz.

2. 2. 1. Namazları Kısaltma (kasr-ı salât) Yoluyla Kolaylaştırma

Yolculuk durumunda namazların kısaltılabileceği ile ilgili olarak âyette: “*Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır*” (Nisâ, 4/101) buyrulmaktadır. Konu ile ilgili âyeti, sünnet verilerinden faydalanarak yorumladığımızda, âyetteki kaydın genel tesbit amaçlı olduğunu ve bu hükmün bütün yolculukları kapsayan bir hüküm olduğu sonucuna varmaktayız. Çünkü cihad seferi dışında da namazların kısaltılıp kısaltılmaması konusu Peygamber efendimiz devrinde de gündeme geldiği görülmektedir. Ya’la b. Ümeyye bu konuyu Hz. Ömer’e sormuş: “*Allâh ‘korkarsanız’ diyor, ama artık bu durum ortadan kalktı, ne dersiniz?*” Hz. Ömer’ in cevabı şu olmuştur: Bende senin gibi bu işi garip buldum ve Hz. Peygamber’e sordum: “*Bu Allâh’ın size bir sadakasındır, öyle ise sizde onun sadakasını kabul edin buyurdular*” (Müslim, 1981: “Müsâfirin”, 4). Yine “*Biz Kur’an da korku namazı ile yolcu olmayanların namazını buluyoruz, fakat yolcu namazını bulamıyoruz*” şeklinde bir soru üzerine Abdullah b. Ömer’in yaptığı şu açıklama da bu konuyu daha açık hale getirmektedir: “*Biz hiçbir şey*

^{*}Mütevatir: Hadisin Hz. Peygamber tarafından söylendiği konusunda hiçbir kuşku bulunmaması demektir. (bk: Apaydın, “Mütevatir”, 2006: 208)

bilmez iken Allâh Teâla Muhammed'i Peygamber olarak gönderdi: Biz ancak onun yaptığını görüp yapıyoruz" (Mâlik, 1981: "Kasrû's-salât",7). Kişi yolculuk halinde iken belli bir meşakkat içinde olduğu tabii bir durumdur. Bu meşakkat durumunda namazların kısaltılarak, farzların iki rek'ata indirilmesi yolcu açısından önemli bir kolaylık olabilir.

2. 2. 2. İki Vaktin Namazını Birden Kılma (Cem) Yoluyla Kolaylaştırma

İslâm dininin temel esaslarından biri olan namazların vaktinde kılınması asıl olan ve teşvik edilen durumdur. Çünkü birçok hadiste kişinin iman etmesinden sonra işleyeceği en hayırlı amelin vaktinde kılacağı namaz olduğu ifade edilmiştir (Tirmizî, 1981: es-Sünen, "Salât," 173, I, s. 325, 326; Buhârî, 1981: "Mevâkitü's-Salât," 5; Müslim, 1981: "İman", 140).

Namazla ilgili bu temel kriterler geçerli olmakla beraber, birtakım durumların oluşması durumunda iki ayrı namazın beraberce kılınması da içtihatla ulaşılan bir sonuçtur. Mesela Arafat ve Müzdelife'de namazların cem^{*} edilebileceği de hadise dayanan bir uygulamadır. Abdullah İbn Mes'ud (r.a) konu ile ilgili olarak şöyle buyuruyor: "*Ben Resûlullâh (s.a.v.)'ı şu ikisi hariç, vakti dışında tek bir namazı kıldığını görmedim: Arafat'ta öğle ile ikindiye, Müzdelife'de akşamla yatsıyı birlikte kıldı*" (Buhârî, 1981:"Hac",99, Müslim, 1981: "Hac", 292). Arafat ve Müzdelife'de, hacıların bu zorlu süreç içinde namazları birleştirerek kılmaları, ibadetlerdeki kolaylığa örnek teşkil edecek mahiyettedir.

İki vakti birleştirme ve namazları kısaltmanın yanında, Peygamber efendimiz bizzat namaz kılarken de kolaylaştırmayı tercih etmemiz konusunda bizleri uyardığını şu hadisten anlamaktayız: Bir şahsın, Muaz b. Cebel'in namaz kıldırmasındaki uzunluğu Hz. Peygamber'e şikayet etmesi üzerine, Resûlullâh (s.a.) Muaz'a öfkelenerek: "*Sen fitne misin*"? diye uyarıda bulunmuş ve ardından şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar! Sizler (insanları dinden) nefret ettiriyorsunuz. Kim namaz kıldırırsa, namazı hafif tutsun; Çünkü cemaat arasında hasta, güçsüz ve iş-güç sahibi olanlar vardır*" (Müslim, 1981: "Salât", 182, 186).

Müslümanların temel ibadetlerinden biri olan namazın (gerekli şartların oluşması durumunda) kısaltılarak veya cem edilerek kılınmasından, bu ibadette kolaylaştırma ilkesinin var olduğunu anlamaktayız.

2. 3. Oruç İbadeti ile İlgili Hükümlerde Kolaylaştırma İlkesi

Orucu kolaylaştırma prensibi açısından ele aldığımızda şu durumların ön plana çıktığını görmekteyiz: Oruçlu kişi yolculuk esnasında veya hasta olması durumunda, orucunu tutmayıp sonra kaza edebilir. Şayet hastalığı sürekli ise fidye ile oruç mükellefiyetini yerine getirebilir. Konu ile ilgili olarak âyet-i kerîmede şöyle buyruluyor: "*Sayıli günlerde olmak üzere (Oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu*

* Cem: Cem öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarının birlikte kılınmasını ifade eder. Beş vakit namazdan her birinin kendine ayrılan vakit içinde kılınması farz olmakla beraber bazı özel durumlarda öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarının birleştirilerek kılınması câiz görülmüştür. Birleştirilen iki namazın, öncekinin vaktinde kılınmasına cem-i takdîm denir. Önceki namazın kendisine ayrılan vaktin son kısmında, sonraki namazın vaktinin ilk kısmında kılınması halinde ise cem-i sûrî denilen sadece dış görünüşte bir cem meydana gelmiş olur. (bk: Serahsî, çev. Kutlay v.dğr. Akşit, (edt.), IV, 2008: 266; Ünal, "Cem", 1993: 277).

olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. (İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakiri doyuracak fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilerseniz (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır” (Bakara, 2/184).

Sahâbe dönemi uygulamalarında gerektiği yerde oruç tutmama ruhsatından faydalandığını görmekteyiz. Nitekim Sahâbe, Resûlullâh (s.a.v) ile birlikte yolculuk yaparlardı. İçlerinden kimisi namazı tam kılar, kimisi de kısaltırdı. Bazıları oruç tutar bazıları tutmazdı. Fakat hiçbiri diğerini kınamazdı (Buhârî, 1981: “Savm”, 37).

Seferde farz orucu tutmakta zorluk ve sıkıntı çeken bir kişinin ruhsatla amel ederek tutamadığı günleri daha sonra kaza etmesine izin verilmesi bu kolaylığın bir sonucudur.

2. 4. Hac İbadeti İle İlgili Hükümlerde Kolaylaştırma İlkesi

Hac; Kelime olarak kast etmek (el-İsfehânî, 1961: 106-107), “*Allâh’a yönelme, günahlardan arınma, Hak yolunda ferağat gösterme ve dinin özüyle temasa geçme*” (Karagöz, 2005: 210) anlamlarına gelir.

Terim olarak, imkânı olan her Müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâ’be’yi, Arafat, Müzdelife ve Mina’yı ziyaret etmek ve belli bazı dinî görevleri şart ve usulüne uygun olarak yerine getirmek suretiyle yapmış olduğu ibadeti ifade eder” (İbn Hümâm, 1995: 414). İslâm dininin temel ibadetlerinden de biridir. Bu sebeple kadın olsun erkek olsun akıl baliğ olan ve diğer şartları tutan her Müslümanın üzerine farzı ayındır (Kâsânî, II, 1982: 119, 120). Aynı zamanda temelleri Hz. İbrâhîm dönemine kadar uzanan bir ibadettir” (Hac 22/26). Farzıyeti kitap (Hac, 22/27) ve sünnetle (Buhârî, 1981: “İman”, 1. 1, 8) sabittir. Bir istisnası (kul hakkı) hariç, hacca kadar yapılan günahların affedilmesine sebep olan bir ibadettir (Buhârî, 1981: “Hac”, 4. II, 1141). İnsanların günahlardan en fazla âzâd olduğu bir zaman dilimini bünyesinde barındırır (Müslim, 1981: “Hac”, 436). Eğer bu ibadeti kadınlar yaparsa, bunun onlar için cihad yerine geçeceğini hadisi şerif bizlere bildirmiştir (İbn Mâce, 1981: “Menâsik”, 8, II, 968). Bülüğa ermeyen çocuğun yaptığı hac ise nâfile olur. Nihayet hac, karşılığında cennet olan bir ibadettir (Tirmizî, 1981: “Hac”, 90, III, 272).

Genel anlamda hac ibadetini incelediğimizde, kolaylaştırma ilkesinin varlığının, haccın tüm unsurlarında yer aldığını anlamaktayız. Fakat haccın tüm unsurlarını kolaylaştırma ilkesi açısından ele aldığımızda, bir makale boyutlarını aşacak kadar uzun bir konu ile karşılaşacağımız için, bu makalede sadece haccın rükünlerinde kolaylaştırma ilkesini ele almayı uygun gördük.

Haccın iki rüknü vardır: Birisi Arafat vakfesi diğeri ise ziyaret tavafıdır (Kâsânî, II, 1982: 125). Kolaylaştırma ilkesinin bu iki rükünde incelenmesi çalışmamızın temel konusudur.

2. 4. 1. Arafat’ta Vakfe Ve Kolaylaştırma İlkesi

Arafat’ta vakfe yapmak haccın rükünlerinden biridir (eş-Şirbînî, 2010: 326). Çünkü âyeti kerîmede şöyle buyruluyor: “*Arafat’tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş’âr-i Haram’da Allâh’ı zikredin ve O’nu size gösterdiği şekilde anın. Şüphesiz siz daha önce yanlış*

gidenlerden idiniz” (Bakara, 2/198). Hadisi şerifte ise “*Hac Araf’tır*” diye buyrulmaktadır (Nesâî, 1981: “Menâsikü’l-hac”, 203. V, 256; İbn Mâce, 1981: “Menâsik”, 57).

Arafat vakfesinin rükunleri ise ihramlı olarak belirlenmiş zaman içinde Arafat arazisinde bulunmaktır (Şirbînî, VI, 2010: 221; Serahsî, IV, 2008: 74; İbn Rüşd, 2007: 392-394).

Vakfenin Zamanı: Arafat vakfesinin zamanı, Arefe günü (Kurban Bayramından bir gün önce) güneşin zevalinden bayram günü fecrin doğuşuna kadardır (Kâsânî, II, 1982: 125). Gün içinde vakfenin başlama zamanı mezhep imâmları arasında ihtilafıdır. Vakfenin bitiş zamanının, bayramın birinci günü fecri sadık (Sabah namazının başlangıç vakti) olduğu konusunda ise ittifak vardır. Hanefî, Şafîî ve Mâlikî mezhebine göre vakfenin gün içinde başlama zamanı, Arefe günü zeval (Güneşin batıya meyil etme zamanı) vaktidir. Hanbelî mezhebinde ise vakfenin başlama zamanı; Arefe günü fecrin doğuşundan, Kurban Bayramı günü fecrin doğuşuna kadar olan süredir. Mükellef bir kişi bu zamanın bir bölümünde Arafat’ta bulunursa hacca yetişmiş olur. Gündüzün Arafat’a gelip de güneş batmadan Arafat’tan ayrılan kimse, Mâlikî mezhebine göre gecenin bir vaktinde tekrar Arafat’a uğraması gerekir. Şayet uğramazsa ertesi sene haccını kaza eder. Şafîî mezhebinde güneş batmadan Arafat’tan ayrılan kişinin kurban kesmesi farz, Hanefî mezhebinde ise vâciptir. Güneş batmadan Arafat’tan ayrılan kimse gece tekrar Arafat’a dönerse ceza düşer (Serahsî, IV, 2008: 105, 106; İbn Kudâme, çev. Tunçer, II, 2015: 229, 230; İbn Rüşd, 2007: 394; Şirbînî, VI, 2010: 221). Yukarıdaki görüşler sebebi ile vakfeyi zeval ile güneşin batması arasında yapmaya çalışmak vakfenin sıhhati açısından en sağlam yoldur. Çünkü bunda ittifak vardır. Şayet hacı adayı zevalden sonra dinen geçerli bir özür sebebi ile Arafat’tan ayrılma durumunda kalırsa, bu özre mukabil, Hanbelî mezhebine göre vakfeyi zevalden önce yapabilir.

Vakfenin Yapılacağı Mekân: Arafat vakfesinin mekânı Urene vadisi hariç Arafat arazisinin her yeridir (İbn Mâce, 1981: “Hac”, I, 1002; Mâlik, 1981: “Hac”, I, 388; Hanbel, IV, 1981: 82; Kâsânî, II, 1982: 151; Müslim, 1981: “Hac”, 149, I, 893).

Arafat’ta ki vakfeye dair bazı kolaylıkları şöyle özetleyebiliriz: Hanefî mezhebine göre ihramlı olarak Arafat’ta bulunan kimse şayet bayılır ve bu şekli ile arkadaşları ona vakfe yaptırırsa bu câizdir. Çünkü vakfe vaktinde Arafat’ta bulunması ile vakfe yerine gelmiş olur. Bir kimse vakfe vaktinde bilmeden Arafat’tan geçse bu yine sahihtir. Cünüp ve hayızlı kimsenin, o gün ikindiye kılınsın veya kılmasın vakfesi câizdir. Çünkü vakfe Beytullâh’a ait bir ibadet değildir. Bu sebeple abdestli olma da şart değildir.

Beş vakit namazdan her birinin kendine ayrılan vakit içinde kılınması farz olmakla beraber, Arafat’ta öğle ile ikindi namazlarının birleştirilerek (cem) kılınması câiz görülmüştür. Birleştirilen iki namazın, öncekinin vaktinde kılınmasına cem-i takdîm denir. Önceki namazın kendisine ayrılan vaktin son kısmında, sonraki namazın vaktinin ilk kısmında kılınması halinde ise cem-i sûrî denilen sadece dış görünüşte bir cem meydana gelmiş olur (Serahsî, I, 2008: 266; Ünal, “Cem”, 1993: 277).

Ebû Hanîfe’ye göre öğle ve ikindi namazlarını cem’-i takdim ile kılınabilmesi için; İhramlı olarak Arafat’ta bulunmak ve Nemire Mescid’inde cemâat-i kübra ile kılınması zorunludur. Ebû Yûsuf ve İmâmı Muhammed ile Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine

göre, Arafe günü hac için ihramlı olanların, öğle ve ikinci namazlarını, ister Mescid'i Nemire'de ister çadırlarda, ister cemaatle, isterse münferid olsun herkesin cem'-i takdim ile kılması sünnettir (Kâsânî, II, 1982: 152, 153; İbn Rüşd, 2007: 393; eş- Şirbînî, VI, 2010: 221, 22; İbn Kudâme, çev. Tunçer, II, 2015: 225, 226).

Ebü Hanîfe'ye göre namazların Arafat'ta cem edilmesi için, imamın bulunmasının yanında cemaatinde bulunmasının şart olmasının sebebi bu namazları cuma namazı gibi kabul etmesindedir (Serahsî, IV, 2008:102).

Arafat'ta namazların cem edilerek kılınması hacılar açısından kolaylıktır. İmâm Âzam'a göre Arafat'ta hacıların namazlarını cem şeklinde kılabilmeleri için, Mescid'i Nemire'de cemaati kübra ile kılma zorunda olmaları, günümüzde tüm hacılar açısından yerine getirilmesi imkânsız bir durumdur. Çünkü milyonlarca hacıyı Mescid'i Nemire'de bir araya getirmek mümkün değildir. Bu sebeple Namazların Arafat bölgesinde ferdi olarak da kılınabilmesinin câiz olacağı (Kâsânî, II, 1982: 152, 153; Serahsî, IV, 2008: 74; İbn Rüşd, 2007: 393; eş- Şirbînî, VI, 2010: 221, 22. İbn Kudâme, çev. A. Tunçer, II, 2015: 225, 226) hükmünü veren müctehidlerin görüşlerine göre amel edilmesinin, karşılaşılan güçlüklerde kolaylığı tercih etmede, günümüz şartlarına daha uygun olacağı ifade edebiliriz.

Arafat Vakfesinde İhramlı Olma zorunluluğu Ve İhramlıya Tanınan Kolaylıklar: Vakfe mutlaka ihramlı olarak yapılır. Hac görevini yapan kimse hac yapmaya niyet eder ve telbiye* getirir. Böylece ihrama girmiş olur. Telbiye getirirken kadın için sünnet olan, kendi işiteceği miktardan fazla sesini yükseltmemesidir (İbn Kudâme: III, 1993: 330; İbn Hümmâm, II, 1995: 514.). İhrama girmeden yapılan hac geçerli olmaz (Şirbînî, VI, 2010: 326). İhram denilmesinin sebebi harem bölgesine girmeyi gerektirdiği için veya normal zamanda yapılması helal olan bazı davranışların haram olması sebebiyledir (Şirbînî, VI, 2010: 97; İbn Rüşd, 2007: 381, 382).

Harem bölgesine ihramlı olarak girilmesinin vücubiyeti, bir hükmü icra etmede, ihramın şart olmasından dolayıdır. Şâri'nin vücubiyetinden dolayı değildir. Hanefiler ve bir kısım Şafîliler ihramsız olarak Harem bölgesine girilemeyeceği görüşünde olmalarına rağmen, bir kısım Şafîliler ve Hanbelîler ise (hac ve umre gibi) bir ibadetin dışında bu beldelere girmeği diğer beldelere girmek gibi değerlendirmişlerdir (İbn Kudâme, III, 1993: 269).

Hac için ihrama girdikten sonra ihramlıya bir takım kolaylıklar tanınmıştır ki, bu kolaylıkları şu şekilde özetleyebiliriz: Mîkat sınırlarının dışından gelerek hac yapmaya niyet eden bir kişinin mîkat sınırlarını ihramlı geçmesi gerekir. Şayet ihramlı geçmeden Mekke'ye gelirse bu kişinin mîkat yerine dönme imkânı varsa geri döner ve mîkatta ihrama girerek tekrar Mekke'ye gelebilir. Şayet mîkata geri dönmez ise kurban kesmek kaydı ile bulunduğu yerde ihrama girebilir. Mekke'liler ise hac için buldukları yerde ihrama girebilirler (Serahsî, IV, 2008: 114).

*Telbiye: "Lebbeyk Allâhümme lebbeyk. Lebbeyke la şerîke leke lebbeyk. İnnel hamde venni'mete leke vel mülk la şerîke lek "Buyur Allahım buyur! Buyur, senin hiçbir ortağın yoktur. Buyur, şüphesiz her türlü övgü, nimet, mülk ve hükümler sana mahsustur. Senin ortağın yoktur" Peygamberimiz (a.s.) böyle telbiye getirmiştir (Ebû Dâvûd, "Menâsik", 27; II, Tirmizî, "Hac", 13. III; 825).

Hacı adayı ihramdan önce kokulanıp yağlanabilir, sonra bu kokunun etkisi ihramdan sonra devam ederse bunun herhangi bir zararı olmaz. İhramlı kişi tedavi için ayağının çatlaklarında kokuluda olsa krem veya yağ kullanabilir. Çünkü bundan maksat tedavidir. Tedavi amacı olmaksızın bu tür yağ kullanırsa İmâm Âzam'a göre dem (küçükbaş hayvan) kesmesi gerekir. İmâm Muhammed ve Ebû Yûsuf'a göre ise sadaka gerekir. (İbn Hümâm, III, 1995: 36,38) İhramlı kişi, kırık organı sardırabilir. Ağrıyan dişini çektirebilir. Gusül abdesti alabilir, kolları dışarıda olmak kaydı ile kaftanını üzerine alabilir. Dikişli olmamak kaydı ile yelek giyebilir, beline bağlamak üzere içine parasını koyacağı bir kuşak ve kemer bağlayabilir, ihramlı kadın eldiven takabilir, ipeklî elbise giyebilir, zinet takabilir, başörtüsü yüzüne dokunmayacak şekilde başından yüzüne sarkıtabilir, çünkü yüzün örtülmesi yüze dokunan bir şeyle gerçekleşir. Kişinin ihramlı iken kokusuz sürme kullanmasında bir sakınca yoktur (İbn Kudâme, III, 1993: 327; Serahsî, IV, 2008: 229-239; İbn Hümâm, 1995: 514).

2. 4. 2. Tavaf Ve Kolaylaştırma İlkesi

Tavaf, bir engel olmaksızın Kâ'be'nin etrafında usulüne uygun biçimde dönmek anlamındadır (Kâsânî, II,1982: 131; Fruzâbâdi,1987: 1088). Kâ'be sol tarafa alınarak Hacer-i esved hizasından başlanıp aynı noktada tamamlanan her dönüşü "şavt" ve yedi şavta tavaf adı verilir. Tavafin yapıldığı alana metâf denilir (İbn Rüşd, 2007: 385, 386; Öğüt, "Tavaf", 2011: 178).

Tavafin çeşitleri ve sayısı: Tavaf denilince akla hac için farz olan ziyaret tavafi gelse de yapılış zamanı ve amacına göre farklı tavaf çeşitleri vardır. İslâm hukukcuları kudüm, ziyaret ve vedâ tavafi olmak üzere tavafi üç farklı başlık altında incelemişlerdir. Kudüm tavafi, Mekke'ye yeni girildiği zaman yapılan tavaftır. Ziyaret tavafi, bayram günü Cemratü'l-Akabe denilen büyük cemrenin taşları atıldıktan sonra yapılan tavaftır. Vedâ tavafi da kişinin Mekke'den ayrılacağı sırada yaptığı tavaftır. Bu tavaflar içinde vücubiyet ifade eden, farz olan tavaf, yapılmadığı takdirde hac yerine gelmeyen ve kurban kesmekle telafi edilemeyen tavaf, ziyaret tavafidir (İbn Rüşd, 2007: 389).

Kur'an-ı Kerimde, "Sonra kirlerini gidersinler; Adaklarını yerine getirsinler ve o Eski Ev'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler" (Hac, 22/29), âyeti sebebiyle tavaf haccın farzlarından biridir.

2. 4. 2. 1. Tavafi Abdestli Yapma Zorunluluğu

Kişinin tavaf yaparken abdestinin olmaması çok fazla sorun teşkil etmemektedir. Çünkü tavaftaki bu eksikliğin telafi edilebilmesinin önünde ciddi bir engel yoktur. Mesela, Kişinin abdesti tavaf esnasında bozulursa iki görüş vardır. İmâm Mâlik ve Şafiî'ye göre, abdest aldıktan sonra kaldığı yerden devam eder. Ahmed b. Hanbel'e göre ise isterse kaldığı yerden devam eder, isterse tavafa yeniden başlar (İbn Kudâme, III, 1993: 397). Ebû Hanifeye göre bu hali ile tavaf yapılırsa ve bayram günlerinde iade ederse bir ceza gerekmez. Bayram günlerinden sonra iade ederse veya iade etmeden memleketine dönerse dem (küçükbaş hayvan) kesmesi gerekir.

Tavafin hükmi açıdan temiz yapılma zorunluluğu özellikle özel günlerinde hac ve umre için Mekke'de bulunup da, abdestsizlik hali sona ermeden Mekke'den ayrılma durumunda kalan kadınlar için büyük sorun teşkil ettiği için, konuyu cünüp, hayız ve nifas yönüyle ele almanın yaralı olacağı kanaatindeyiz. Çünkü hacda tavafin cünüp ve hayız-nifas

halinden temiz olarak yapılmasının gerekli olduğunu şu hadisi şeriften anlamaktayız. Hz. Âişe den naklen; “*Rasûlullâh ile birlikte, haccetmek için yola çıkmıştık. Harem’i Şerife gelince, ben adet görmeye başladım. Bu halimle hac edemeyeceğim diye, ağlıyordum. Hz. Peygamber yanıma geldiğinde ağladığımı gördü ve sordu. Ben, herhalde bu yıl hac yapamayacağım dedim. Bana, ‘Sen adet mi görüyorsun?’ Dedi. Evet cevabını duyunca, ‘Bu hal, Allâh’ın kadınlar için yazdığı bir kaderdir. Merak etme, sen hacıların yaptığı şekilde bütün hac hükümlerini yap, ancak temizleninceye kadar Kâ’be’yi tavaf etme’ buyurdu” (Buhârî, 1981: “Hayz”, 1, 7; “Hac” 71; “Edâhi”, 3, 10).*

Konu ile ilgili olarak yukarıdaki hadisi şerif kadınların hacda tavaf dışında tüm hac vazifelerini yapabileceklerini bize bildirmektedir. Kadınların bu hali ile tavaf yapamayacaklarını Peygamber efendimizin bildirmesi sebebi ile de müctehid imâmları, tavaf esnasında temizliği farklı değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Konuya yaklaşımları gelecek başlıklar altında değerlendirilecektir.

2.4.2.1.1. Tavaf Esnasında Cünüp veya Hayız-Nifas Hallerinden Temiz Bulunmanın Farz Olduğunu Savunan Görüşler

Tavaf esnasında abdestli olmak Şafiî mezhebine göre tavafin farzlarından. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) şu hadisi şerifi ile tavafi namaza benzetmiştir: “*Dikkat edin, tavaf namazdır. Ancak, tavaf esnasında konuşmak mübahtır. Kim tavaf yaparken konuşursa, hayır söylesin*” (Tirmizî, 1981: “Hac”: 112; Nesâî, 1981: “Menâsik”, 136). Yani namaz için abdestin hükmü nasıl farz ise tavaf için de abdestin hükmü farzdır. Bu sebeple tavaf esnasında abdesti bozulan kişi, abdest alıp kaldığı yerden devam eder. Bir görüşe göre de tavafa yeni baştan başlar (Şirbînî, VI, 2010: 152, 153).

İslam hukukçularının bir kısmı ise, Hz. Peygamberin Âişe ve Esmâ binti Humeys’a hitaben: “*Kâ’be’yi tavaf dışında, hacıların yaptığı bütün amelleri yapabilirsin*” (Buhârî, 1981: “Hayz”, 7). Şeklindeki hadisi yanında, Hz. Peygamber’in Mekke’ye geldiğinde, önce abdest alıp, sonra tavaf ettiği (Buhârî, 1981: “Hac”, 78), şeklindeki haberlere dayanarak tavafta abdestin farz olduğu hükmünü vermişlerdir.

İmâm Mâlik de ister yanlışlıkla olsun ister bilerek olsun abdestsiz yapılan tavafin yeterli olmayacağı görüşündedir (İbn Rüşd, 2007: 388).

Ahmed bin Hanbel’den gelen meşhur görüşe göre Peygamber efendimiz (s.a.v) in tavafi namaza benzetmesi sebebi ile hadesten temizlenmek tavafin sıhhat şartlarındandır. Ebu Hüreyre’den gelen şu hadisi şerif Hanbelîlerin delilidir: Hz Ebu Bekir (r.a) , Hz. Peygamber (s.a.v)’in kendisini hac emiri tayin ettiği vedâ haccından bir sene önceki hacda, Kurban Bayramının birinci gününde, insanlar arasında: “*Artık bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac etmesin ve hiçbir çıplakda Beyt’i tavaf etmesin*”, diye ilan eden birçok münadi ile beni göndermişti (Müslim, “Hac”, 435, 1981: 982). Çünkü hac Beytullâh’a bağlı bir ibadettir. Bu nedenle temiz olmak şarttır (İbn kudâme, çev. Tunçer, II, 2015: 206, 207). Bu üç mezhebe göre tavafi abdestli yapmanın hükmü farzdır.

2.4.2.1.2. Tavaf Esnasında Cünüp ya da Hayız-Nifas Hallerinden Temiz Bulunmanın Vacip Olduğunu Savunan Görüşler

Hanefilere göre abdestsiz kişinin tavafi geçerlidir. Fakat daha faziletli olan, bu tavafi yeniden yapmasıdır. Yeniden yapmazsa ceza kurbanı vacip olur. Hanefilerin delili âyette emredilenin sadece tavaf olmasıdır. Allâhu Teâlâ “Tâvaf etsinler” (Hac, 22/29) buyurmaktadır. Tavaf ise Beytullâh’ın etrafında dönmeye verilen isimdir. Bu abdestsiz de gerçekleşebilir. Tavafta abdestin şart koşulmasını âyet üzerine ilave olarak gören Hanefiler, bunun haber-i vâhidle* ve kıyasla da sabit olamayacağını ifade ederler. Çünkü rükün olma sadece âyetle sabit olur. Tavafin aslı âyetle sabit olan tavaftır. Abdestli olmak ise haber-i vâhidle sabit olmuştur. Bu sebeple tavafta abdestli olmak farz değil vaciptir. Hac konusunda ceza kurbanı da vaciplerin yerine geçmektedir. Hanefiler tavafin namaza benzetilmesini de hüküm yönünden değil sevap (fazilet) noktasından değerlendirirler. Çünkü namazı bozan konuşma, tavafi bozmamaktadır. Allâh (c.c) orada konuşmayı mübah kılmıştır. Yine yürümek namazı bozduğu halde tavaf yürümeyle yapılır. Ayrıca tavaf, haccın farzı olması açısından, diğer farzlar gibi abdestli olmayı gerektirmez. Fakat namaz gibi Beytullâha bağlı bir ibadet olduğu için abdestli olmayı gerektirir. Tavaf namaza benzemesi nedeni ile abdest vacip olur, haccın farzlarından biri olduğu için abdestsiz yapılsa bile câiz olur. Fakat bu eksikliğin aynı cinsten bir ibadetle telâfi edilmesi daha iyi olur. Yani tavafin yeniden yapılmasıdır. Yeniden yapılamazsa ceza kurbanı bu eksikliği telafi eder. Buna göre ziyaret tavafini cünüp olarak yapan kimsenin, ihramdan tam anlamı ile çıkma hükmünde de olsa tavafi geçerlidir. Fakat tavaftaki bu eksiklik sebebi ile bedene* kesmesi gerekir (Kâsânî, II, 1982: 129; Serahsî, IV, 2008: 76).

Hanefiler ayrıca İbn Abbas’tan gelen şu rivayeti de delil olarak ileri sürmüşlerdir: “*Hacda deve kurbanı iki şeyde vacip olur: Cünüp tavaf eden ve Arafat’ta vakfeden sonrakinsel ilişkide bulunan kimseye. Bu kimse ziyaret tavafini iade ederse, deve /bedene kurbanı ondan düşer*” (Zeylaî,1987: 128; İbn Hümâm, III, 1995: 25).

Abdestsiz olarak tavaf yapmayı câiz görenler, Safa ile Merve arasında sa’y etmek de tavaf gibi olduğu halde, sa’y için abdestli olmanın şart olmadığını ileri sürerek, tavafta da abdestin farz olmadığı sonucuna varırlar (İbn Rüşd, 2007:389; Serahsî, IV,2008: 98). Bu görüşlerine delil olarak da oruç ibadetinde aybaşı halinden temiz olmanın şart olması gerektiği halde, abdestin şart olmamasını örnek verirler.

Hayızlı kadına vedâ tavafini terk etmesi sebebi ile herhangi bir ceza gerekmez. Çünkü bu konuda kadına izin olduğuna dair haber şöyledir: Safiyye (r.a), Kurban Bayramı günlerinde Resûlullâh (s.a.v)’a hayızlı olduğunu haber verince, Peygamber (s.a.v); “*Allâh o kanın kökünü kessin o bize engel mi olacak*” dedi. Peygamber (s.a.v)’e “*O ziyaret tavafini yaptı*” denilince, Resûlullâh (s.a.v); “*O halde yola çıkstın*” buyurdu (Tirmizî, 1981: “Hac”, 99).

* Haber-i vahid (Ahad Haber): Yalan üzere birleşmesi mümkün olmayan râviler topluluğunun nesilden nesle aktardığı hadis ve meşhur (ilk râvileri zorunlu bilgi oluşturacak kadar çok olmayan ama hemen onların ardından gelen râvileri çoğalıp mütevatir derecesine çıkan sünnet (bk: Çakan, “Hadis usulü”, 2012: 91-95).

* Bedene: “Hac ve umre yapan kimselerin kestikleri deve ve siğir cinsinden kurbanlar için kullanılan bir terim” (bk: Bayındır, V, 1992: 302).

Bu hadis hayızlı kadının ziyaret tavafını bu haliyle yapmaması gerektiğini fakat vedâ tavafindan da kadının sorumlu olmadığını delilidir. Çünkü Safiyye annemizden beraber yola çıkmasını istemiştir.

Hanefilere göre ziyaret tavafını cünüp olarak yaparda vedâ tavafını teşrik günlerinin sonunda temiz olarak yaparsa vedâ tavafi ziyaret tavafi yerine geçer. Çünkü ziyaret tavafını iade etmesi onun üzerine borçtur. Başka bir tavafa niyet etse de, borçlu olduğu tavaf yerine geçer. Bu kişinin artık deve kurbanı kesmesi gerekmez. Ancak vedâ tavafını terk ettiği ve ziyaret tavafını da teşrik günlerinden sonraya bıraktığı için üzerine iki kurban borç kalır (Serahsî, IV, 2008: 81, 82).

2.4.2.1.3. Tavaf Esnasında Cünüp veya Hayız-Nifas Hallerinden Temiz Bulunmanın Sünnet Olduğunu Savunan Görüşler

İslâm hukukçularının az bir kısmı tavafin abdestli yapılmasının sünnet olduğu görüşündedirler. İbn Şu'ca bu görüşte olandan biridir. İbn Şucâ (r.a) tavafta abdestli olmanın, tavafin sünnetlerinden olduğunu ifade etmiştir (Serahsî, IV, 2008: 76). Ayrıca İmâm Ahmed bin Hanbel'den gelen bir başka görüşe göre de temiz olmak hac için şart değildir. Nitekim kişi temiz olmaksızın ziyaret tavafını yapacak olsa, Mekke'de bulunması halinde onu iade eder. Şayet memleketine gidecek olursa, koyun ve keçi gibi bir küçükbaş hayvanı kurban etmesi gerekir. Temiz olduğunu unutan kimsenin ziyaret tavafını yapması durumunda ona bir şey lazım gelmez (İbn Kudâme, çev. Tunçer, II, 2015: 207).

Yukarıdaki bilgiler kapsamında şunu söyleyebiliriz: Hac esnasında özel hallerinde bulunan kadınlar tavaf dışında haccın tüm unsurlarını yerine getirebilirler. Farz tavafinin dışındaki tavaflar da kendilerinden düşmüş olacaktır. Farz olan ziyaret tavafını da bayram günlerinden sonra adet hallerinin bitmesinin akabinde yapmalılar. Çünkü günümüz uygulamasında bireyler hacca ömürde sadece bir defa gitme imkânına sahiptirler. Bu sebeple İslâm'ın beş şartından biri olan bu ibadeti eksiksiz yapmaya çalışmalılar. Ancak farklı mazeretler sebebiyle, özel halleri bitmeden Mekke'den ayrılmak durumunda kalan kadınlar, bu halleri ile beraber tavaf yapmalılar. Çünkü bir kısım âlimlere göre bu tavaf tamamen geçersiz bir tavaf değil, temiz olmadan yapıldığı için eksik bir tavaf olacaktır. Bu eksiklik de ceza kurbanı ile giderilebilir. Bu şekilde yapılan hac da sahih bir hac olacaktır. Bu konuda Hanefilerin görüşü ömürde bir defa hacca gitme imkanı bulan kişiler için bir kolaylaştırma ve içtihat farklılığının rahmet olduğunu ortaya koyar.

2. 4. 2. 2. Tavafi Yürüyerek Yapma Zorunluluğu Ve Kolaylaştırma İlkesi

Herhangi bir özür bulunmaması halinde kişinin tavafi yürüyerek yapması sünnettir. Bu sünnetin terkide mekruhtur. Çünkü taşınarak tavaf yapmak huşuya engeldir (Şirbînî, VI, 2010: 164). Bunun gerekçesi Hz. Peygamber'e uymaktır. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v) "*Hac ibadetini benden öğrenin buyuruyor*" (Müslim, 1981: "Hac" 310, 2197; Ebû Dâvûd, 1981: "Manâsik," 78, 1970). Cabir'den gelen hadisi şerifte ise Hz Peygamber (s.a.v) tavaf yaparken Kâ'be'nin etrafında çalılımlı bir şekilde ilk üç şavtını döndükten sonra, geri kalan dört şavtını normal yürüyüşle tamamladığı ifade edilmektedir (Müslim, 1981: "Hac", 147, 1218). Hatta bir kısım İslam hukukçuları Peygamber efendimizin tavafi namaza benzetmesinden yola çıkarak herhangi bir özrü olmadığı halde tavafi taşınarak yapmanın câiz olmadığını ileri sürmüşlerdir (İbn Kudâme, çev. Tunçer, II, 2015: 219).

Her ibadette olduğu gibi tavafta da özrün bulunması durumunda istisnai hükümler devreye girer ki, bu hükümler sayesinde kişi kendi durumuna göre tekerlekli sandalye vb. araçlarla veya başkasının yardımı ile tavaf ibadetini yerine getirebilir. Konu ile ilgili hükümleri şöyle özetleyebiliriz:

Özrün olması durumunda binekli bir kimsenin tavafının sahih olacağı konusunda âlimler arasında ittifak vardır (İbn Kudâme, çev. Tunçer, II, 2015: 218). Çünkü İbn Abbas'dan gelen rivayete göre; Allâh'ın Resûlü Vedâ haccında mihçen ile (ucu eyri bir değnek) ile Hacer'i-esved'i istilam ederek bir deve üzerinde tavaf etti (Müslim, 1981: "Hac", 257, I, 927).

Ümmü Seleme'den ise şöyle dediği nakledilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v)'e bir hastalığımı şikayet ettim de şöyle buyurdu: "*İnsanların arka tarafından kalarak bineğinin üzerinde olduğun halde tavaf et*" (Müslim, 1981: "Hac", 258, 1276).

Cabir (r.a) da konu ile ilgili olarak şöyle demiştir: "*Hz Peygamber (s.a.v) Vedâ haccında insanlar etrafını kapladığı için kendisini kolayca görebilmeleri, kendisinin de onları görebilmeleri için Beytullâh'ı Safa ve Merve'yi bineğinin üzerinde iken tavaf etti*" (Müslim, 1981: "Hac", 256. I, 927).

Tavaf esnasında, tavaf alanı (metaf)'ın kalabalık olması durumunda, fiziksel özrü bulunanlar ve yaşlı olanlar, tekerlekli sandalye vb araçlarla veya başkasından yardım alarak tavaf yapma kolaylığından faydalanmalı. Çünkü belli bir izdihamın olması, mazeretliler açısından daha tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Kaldı ki insanların çok olması sebebiyle izdihamın varlığı bir özür sayılmıştır. (İbn Kudâme, çev. Tunçer, II,2015: 220). Kişi farz olan tavafı ister kendi fiili ile isterse başkasının yardımı ile yapsın farz olan tavaf yapılmış olur. Fakat herhangi bir mazeret olmadığı halde başkasından yardım alarak tavaf yaparsa, bu tavaf geçerli olmakla beraber bir küçükbaş hayvan kurban etmesi gerekir (Kâsânî, II, 1982: 128).

2. 4. 2. 3. Tavaf Esnasında Remel Yapma Ve Kolaylaştırma İlkesi

"Ardından sa'y yapılan tavafın ilk üç şavtında yapılması sünnet olan hızlıca ve çalimli yürüyüşe remel denir" (İbn Rüşd, 2007: 385, 386; Ögüt, "Tavaf", 2011:180). Kendisinden sonra sa'y yapılacak tavafın ilk üç turunda remel yapmak sünnettir. Kendisinden sonra say yapılmayacaksa remel yapılmaz. Remel esnasında ıztıba* ile omuz titretilir. Sünnet olmasının delili şu rivayete dayanır: Rivayet edildiğine göre, Hudeybiye'den sonraki kaza umresinde müşrikler üç gün süreyle Peygamber (s.a.v) için Kâ'be'yi boşalttıklarında, Ebu Kubeys dağına çıkmışlardı. Resûlullâh (s.a.v) ashâbıyla tavaf etmiş müşrikler birbirlerine "Yesrib (Medine) sıtması onları zayıf düşürmüştü" dediklerini duymuştur. Bunun üzerine sağ omuzu açarak (ıztıba) remel yapmıştı. Allah Resûlü ashabına; "*Kendisini kuvvetli, yiğit olduğunu gösteren kişiye Allâh rahmetle muamele eylesin*" (Buhârî, 1981: "Hac", 55; Müslim, 1981: "Hac", 231, 240) buyurmuştu. Bu uygulama

* Iztıba: "Hac ve umre esnasında ihram elbisesinin üst kısmı olan ridânın bir ucunu sağ koltuk altından geçirip sol omuz üzerine atmak, böylece sağ omuz ve kolu açık bırakmak" mânasında kullanılır (bk: Ögüt, "Iztıba", 1999: 224).

sadece erkeklere mahsus olup kadınlar için remel ve ıztıba yoktur (İbn Kudâme, III, 1993: 394).

Tavafta remelin sünnet oluşuna şu hadislerde delildir: Resûlullâh şöyle buyurdu: “Kişi Beytullah’ı tavaf edeceğinde ilk üç dönüşte hızlı son dönüşte ise yürüyerek tavaf yapar” (Buhârî, 1981: “Hac”, 1617, Müslim, 1981: “Hac”, 3037). Müslim de İbn Ömer’den şunu rivayet etmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v) Hacerü’l-evsedin bulunduğu yerden başlayıp yine onun bulunduğu yerde bitirecek şekilde üç turda remel yaptı, sonra dört turda yürüdü” (Müslim, 1981: “Hac”, 231, 232).

Tavaf esnasındaki yoğunluk sebebi ile izdiham oluşması durumunda, remel yaparak bu izdihamın daha da artması ihtimalinin olması, remel yapmadan da tavaf yapılabilir mi? Sorusunu akla getirmektedir. Tavafta imkânsızlık sebebi ile insanların kişiyi sıkıştırdığı bir anda kişi, Cuma günü kalabalıkta sıkışan kişinin, secde etme imkânı buluncaya kadar sabrettiği gibi sabretmeli. İmkân bulduğu anda, daha fazla izdihamın oluşmasına da sebep vermeden remeli yapmalı (Serahsî, IV,2008: 21), görüşünün bugünkü şartlarda daha uygun olacağını ifade edebiliriz. Metafta tavaf eden kişi remel yapma sünnetini yerine getireyim derken, öndekileri sıkıştırarak kul hakkı gibi bir günaha da girmemeye çalışmalı. Bu durumda koşar adım yaparak yürümeyi tercih etmeli, kul hakkını ihlal etmeden bu sünnet yerine getirilmelidir.

2.4.2.4. Hacerü’l-Esved’i İstilam Ve Kolaylaştırma İlkesi

Hacerü’l-esved: Kâ’be’nin güneydoğu köşesine tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla yerleştirilen taşa denir. İstilâm: tavaf sırasında Hacerü’l-esved’i sünnete uygun şekilde ziyaret etmek, ona el ile dokunup öpmek (İbn Rüşd, 2007: 385; Öğüt, “Hacerü’l-esved”, 1996: 433), anlamına gelir.

İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.v), Hacerü’l-esved’i öpmüş dudaklarını onun üzerine koymuş ve uzun süre ağlamıştı. Sonra yanında Ömer (r.a)’i görünce ; “Ey Ömer! Burada gözyaşı dökülür” (İbn Mâce, 1981: “Menâsik”, 27) buyurmuştur.

Bize kadar gelen bu rivayetlerden dolayı Hacerü’l-esved’i öperek istilam etmek sünnettir. Fakat günümüz uygulamasında, tavaf alanının aşırı kalabalık olmasına ilaveten, tüm insanların bu sünneti yerine getirerek, bu sevaba nâil olmaya çalışmaları, beraberinde yeni problemlere sebep olmaktadır. Meseleyi kadınlar açısından düşünecek olursak; Kadın erkek ayrımı yapılmaksızın yapılan günümüz tavafında, kadınların erkekler içinde Hacerü’l-esved’i öpmeye çalışmaları, bir haramı işlemeye sebebiyet verebilir. Kaldı ki bir kısım ulema boş olmadığı sürece kadınların Hacerü’l esved’i istilam etmelerinin sünnet olmadığını ifade etmişlerdir (Şirbînî, VI, 2010: 168). Konuyu erkekler açısından düşünersek; Birbirlerini inciterek kul hakkının ihlali sonucunu doğuran bir ortamın oluşmasına zemin hazırlanabilir. Hz. Peygamber’in konuyla ilgili hadisleri, bu konuda bize ölçü ve rehberdir. Peygamber efendimiz (s.a.v)’in bazen Kâ’be’yi devesi üzerinde tavaf ettiği, Rük-nü yemani ile Hacerü’l-esved’i de uzaktan istilam ettiği rivayeti (Müslim, 1981: “Hac”, 254; Nesâî, 1981: “Menâsik”, 140) bu şartlarda bizim için ölçü olmalıdır. Güçsüzlere eziyet edilmemesi gerektiğini Peygamber efendimiz (s.a.v)’in Hz Ömer’e olan şu tavsiyesinden anlamaktayız:

“*Sen güçlü kuvvetli adamsın. Güçsüzlere eziyet verebilirsin. İnsanları Hacerü’l-esved’e sıkıştırma*” diye buyurmuştur (Hanbel, 1981: “Müsned”, I, 28).

Yukarıda belirtilen hadisi şerifleri dikkate alan kişi, tavafta herhangi bir Müslümana eziyet etmeden Hacerü’l-esved’i öpme imkânı bulabilirse bunu yapmalı. Bu imkânı bulamayan kişi eliyle dokunabilir. Buna da gücü yetmeyen karşısına geçip uzaktan ona yönelerek, selamlamaya çalışabilir (Şirbînî, VI, 2010: 169, 170; İbn Kudame, 1993: III/372). Peygamber efendimiz (s.a.v)’in uygulamalarında bunu görmekteyiz. Ayrıca bir başka hadisi şerifte de şöyle buyurmaktadır: “*Size bir şey emrettiğimde ne kadarını yapabiliyorsanız o kadarını yapın*” (Buhârî, 1981: “el-İ’tisâm bi’l-kitâb ve’s-sünne”, 2). Bu sebeple ne kadarını yapabiliyorsak o kadarını yapmak durumundayız. Çünkü tavafin şavtları namazın rek’atlarına benzer. Namaza başlarken ve her rek’atta nasıl tekbir getiriliyorsa uzaktan da olsa tavafa da istilamla başlanması ve her dönemde de istilam edilmesi daha mükâfatlı olacaktır (Serahsî, IV, 2008: 21,22). Yani Hacerü’l-esved’i öpemeyen uzaktan selamlamayı da tamamen terk etmemeli. Çünkü bunun fazileti ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor: “*Hacerü’l-esved kıyamet gününde gören iki gözü, konuşan dili olduğu halde diriltilir. Kendisini istilam eden veya karşıdan selamlayan kişilere hakkıyla tanıklık eder*” (Tirmizî, 1981: “Hac”, 113).

Hacerü’l-esved’e dokunma ve öpme ile istilam olduğu gibi zahmet ve izdiham olduğunda uzaktan selamlamanın yapılacağı hadisile sabittir.

2.4.2.5. Makam-ı İbrâhîm’de Tavaf Namazı Kılma Ve Kolaylaştırma İlkesi

Makam-ı İbrâhîm: “Kâ’be’nin inşası sırasında Hz. İbrâhîm’in üzerine çıkıp duvar ördüğü ve üstünde insanları hacca davet ettiği kabul edilen taş veya onun bulunduğu yer” (Bozkurt, “Makam-ı İbrâhîm, 2003: 412), olarak tanımlanmıştır.

Tavaf namazı kılmak Hanefilere göre tavafin vâciplerinden biridir (Serahsî, IV, 2008: 24). Çünkü Peygamber efendimiz: “Tavaf eden kimse her yedi şavt için iki rek’at namaz kılsın” (Hanbel, “Müsned”, VI, 1981: 399), buyurmuştur. Hanefiler bu emrin vücubiyet ifade ettiği görüşündedirler. Peygamber efendimizin kendisi de bizzat bu namazı Makam’ı İbrâhîm’de kılmıştır. Bunun delili Câbir (r.a)’den gelen şu rivayettir: “*Peygamber (s.a.v), tavafini bitirdikten sonra Makâm-ı İbrâhîm’e gitti ve iki rek’at namaz kıldı*” (Tirmizî, 1981, “Hac”, 33).

Hz. Ömer (r.a)’den rivayet edildiğine göre, “Ya Resûlallâh Makam-ı İbrâhîm’de namaz kılsanız! Dedi. Bunun üzerine Allâh Teâlâ şu âyet-i kerîmeyi indirdi: “Makam-ı İbrâhîm’i namaz kılma yeri edinin” (Bakara, 2/125).

Şafî mezhebine göre tavaf namazı kılmak tavafin sünnetlerinden biridir. Hz. İbrâhîm’in makamının arkasında kılmak ise daha faziletlidir. Şayet bu mümkün olmazsa Hicr’in* arkasında kılınır. Şafîlilere göre kişi peş peşe yaptığı her tavafin namazlarını peş peşe kılabilir. (Şirbînî, VI, 2010: 189-191).

*Hicr: Kâ’be ile hatîm denilen yarım daire şeklindeki duvar arasında kalan ve altınoluğun altına rastlayan yer (bk: Günel, “Hicr”, 1998: 455).

Hanbelî mezhebine göre de tavaf namazı kılmak müekked sünnettir. Bu namazı Makam-ı İbrâhîm'de kılmak müstehabdır (İbn Kudâme, çev. Tunçer, II, 2015: 210).

İmâm'ı Muhammed, Mescid'i Haram'da uygun yerde namaz kılmayı şöyle yorumlamıştır: Makam'ı İbrâhîm çoğu zaman kalabalık olmaktadır. Tavaf namazı için sıkıntıya katlanmak uygun olmaz. Mescid'i Haram'ın her yerinde namaz kılınabilir. Bu nedenle tavaf eden kişi, tavaf namazını kolayına gelen yerde kılabilir (Serahsî, IV, 2008: 24).

Aşırı yoğunluk ve izdihamın olmadığı zamanlarda tavaf namazını Makam'ı İbrâhîm'in arakasında kılma faziletini kişi kaçırmamaya çalışmalıdır. Fakat tavaf alanının yoğun olması durumunda, hem tavaftaki bu dönmeye mâni olmama, hem de kişinin kendisini sıkıntıya düşürmemesi açısından, İmâm Muhammed'in görüşüne ittiba ederek, Mescid'i Haram'ın uygun yerinde tavaf namazını kılabilir. Çünkü Mescid'i Haram'ın her yeri namaz kılma yeridir. Bu nedenle kişi namazı kolayına gelen yerde kılmalı (Serahsî, IV, 2008: 24) görüşü, günümüz uygulamasında zahmetin giderilmesi açısından daha isabetli olduğu kanaatindeyim. Bu aynı zamanda kişinin huşu içinde namaz kılması için daha iyi bir ortam oluşturacaktır.

2.4.2.6. Sa'y Yapmada Kolaylaştırma İlkesi

Sa'y; "Hac ve umre tavaflarından sonra Safâ tepesinden başlayarak dördü gidiş, üçü dönüş olmak üzere, Safâ ile Merve tepeleri arasında gidip gelmeyi ifade eder. Gidiş ve gelişlerden her birine şavt, sa'yin yapıldığı yere mes'â denilir" (Öğüt, "Sa'y", 2009: 206).

Kur'an'da ki delili: "*Şüphesiz Safa ve Merve Allâh'ın nişanelerindedir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâ'be'yi ziyaret eder ve onları tavaf ederse bunda bir günah yoktur*" âyetidir (Bakara, 2/158).

Sa'y; Hanefî'lere göre haccın vaciplerinden, Şafî'lere göre ise haccın rükünlerinden biridir (Serahsî, IV, 2008: 95; Şirbînî, VI, 2010: 327).

Sa'y, tavafi tamamlayıcı bir ibadettir. Peygamber efendimiz (s.a.v) tavaftan sonra sa'yi yapmıştır. Dolayısıyla tavaftan önce yapılacak sayın geçerliliği yoktur. Sa'y'da ki kolaylaştırmanın günümüzde uygulanmasına şunları örnek verebiliriz: Cünüp ve hayızlının yaptığı sa'y geçerlidir. Çünkü sa'y Beytullâh'a bağlı bir ibadet değildir. Tavafın çoğunu yaptıktan sonra yapılan sa'y geçerlidir. Safa ve Merve tepelerine kadar tırmanmayı terk etmesi nedeniyle bir ceza gerekmez. Fakat bir mekruh işlemiş olur. Bu sebeple mazeret yoksa tırmanmayı terk etmemeli. Sa'yi erteler de memleketine dönerse kişinin haccı geçerli olur. Bu eksikliği ceza kurbanı ile giderebilir (Serahsî, IV, 2008: 98, 99). Normal şartlarda kişi sa'yi yürüyerek yapmalıdır. Yürüyerek yapabilecek güçte olduğu halde taşınarak sa'y yaparsa bu kişiye dem (küçükbaş hayvan) kurban etmesi gerekir. Ancak yürüyerek yapmaya gücü yetmeyenlerin taşınarak sa'yi yapmaları câizdir (Kâsânî, II, 1982: 134). Hac sa'yini Kurban Bayramı günlerinde yoğun kalabalık arasında yapmak istemeyen kişi, hac için ihrama girdikten sonra herhangi bir nafîle tavafın peşine yapabilir. Çünkü bayram günlerinde yapılan sa'y kişi için zorluğa sebep olabilir (Serahsî, IV, 2008: 45). Hanbelîler abdestsiz yapılan sa'y in mekruh olduğu görüşündedirler. Fakat taharet şart değildir (İbn Kudâme, III, 1993: 390).

2.4.2.7. Ziyaret Tavafını Bayram Günlerinde Yapma Zorunluluğu Ve Kolaylaştırma İlkesi

Ziyaret tavafi haccın rüknü olan tavaftır. İmâmı Âzam'a göre farz olan bu tavafin vakti kurban kesme günleridir. Ziyaret tavafi kurban kesme günlerinden sonraya ertelenmemeli. En faziletlisi ise bayramın ilk günü tavafin yapılmasıdır (Serahsî, IV, 2008: 45). Kişi bayram günlerinde farz olan tavafi yapmaz da, teşrik günlerinden sonraya ertelerse, Ebu Hanîfe'ye göre ceza kurbanı kesmesi gerekir (Serahsî, IV, 2008: 77).

Günümüz uygulamasında Kurban Bayramı günlerinde toplu ulaşım araçlarının çalışmaması, uzak bölgelerde bulunan hacıların Kâ'be'ye gidebilmesini zorlaştırmakta veya imkânsız hale getirmektedir. Çünkü şu an ikâmet edilen çoğu bölgeler, her yaştaki insanın rahatlıkla yürüyerek Kâ'be'ye gidip gelinemeyecek kadar uzaktır. Bu durum da, özellikle mazeretli olanların kurban kesme günlerinde tavaf yapamamalarına neden olmaktadır. Bu sebeple, diğer mezhep imâmîlerinin görüşleriyle amel etmek karşılaşılan bu problemi çözmede kaçınılmaz bir durumdur.

Konu ile ilgili olarak Hanefî mezhebinden bize iki görüşün geldiğini anlamaktayız. Birincisi; İmâmı Âzam'a göre, ziyaret tavafi kurban kesme günlerinde yapılması gerekir. İkinci görüş ise; İmâm Muhammed ve Ebû Yûsuf'tan gelmektedir. Bu iki imâma göre ziyaret tavafi bayram günlerinden sonraya bırakılırsa herhangi bir ceza gerekmez (Serahsî, IV, 2008: 45; Kâsânî, II, 1982: 132). Hanbelî fukahası, ziyaret tavafinin vaktini fazilet vakti ve yeterlilik vakti diye iki kısma ayırırlar. Fazilet vakti; Kurban Bayramı günü Akabe cemresine taş attıktan, kurban kestikten, ve saçları tıraş sonra ettikten sonra, ziyaret tavafini yapmaktır. Çünkü Hz. Âişe'den gelen hadiste "*Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte hac yaptık, Kurban Bayramı gününde ziyaret tavafini yaptık*" (Müslim, 1981: "Hac", 335, II, s. 950) demiştir. Câiz olma vakti ise; Kurban Bayramı günü gecenin yarısından itibaren başlar, son vakti ise yoktur. Bu tavafi ne zaman yerine getirirse sahih olur. Bunda ihtilaf yoktur. İhtilaf kurban kesme günlerinde yapılmayan tavaf sonra yapılırsa ceza kurbanı gerekir mi, gerekmez mi? konusundadır. Hanbelî mezhebine göre herhangi bir ceza gerekmez. Bu kişi tıpkı Kurban Bayramı günlerinde tavaf yapmış gibidir (İbn Kudâme, çev. Tunçer, II, 2015: 250).

Bu görüş sahipleri şu hadisi delil olarak ele almışlardır: Sahâbeden biri Hz.Peygamber'e; "*Şeytan taşlamadan ziyaret tavafini yaptım, (Olur mu) diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.), "Zararı yok, (olur)" cevabını verdi. Bir başka sahâbi, "Kurban kesmeden tıraş oldum, (Olur mu)" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.), "Zararı yok, (olur)" buyurdu. Bir başka sahâbi, "Şeytan taşlamadan kurban kestim (Olur mu)" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.), "Zararı yok (olur) buyurdu"* (Buhârî, 1981: "Eyman ve'n-Nüzur", 15, VII, 225, 226).

Yukarıdaki deliller sebebi ile kişi imkân bulabilirse fazilet vaktinde tavafini yapmalı, şayet bu imkân elde edemezse bayram günlerine en yakın zamanda ziyaret tavafini yerine getirmeli. Ancak ziyaret tavafini izdiham ve ulaşım güçlüğü gibi bir nedenle zamanında yapamayanların, İmâm Muhammed ve Ebû Yûsuf'un görüşü ile Hanbelî mezhebinin geniş zaman anlayışına uyararak, daha sonra yapabilmelerinin mümkün olacağını ifade edebiliriz. Bu ertelemeyen dolayı da Hanbelî mezhebinde ceza kurbanı da kesilmeyeceğini yukarıda belirtmiştik.

Sonuç

İslâm'ın beş şartından biri olan hac ibadeti, büyük sevaplar kazandıran hem malî, hem de bedenî ibadetlerden biridir. Bu ibadet sayesinde, aynı inanç etrafında birleşen insanlar, adeta mahşerin bir provasını yaşarlar. Bu zorlu süreçte, kullarına son derece merhametli olan Allâh'ü Teâlâ, Hz. Peygambere nasıl hac yapılacağını göstermiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v) in uygulamasında dikkatimizi çeken önemli hususlardan biri, hacdaki uygulamaları mümkün olduğu kadar kolaylaştırma cihetine gitmesidir. Nitekim Hz. Peygamber'e vahiyle bildirilen hacla ilgili âyette de (Âl-i İmran 97), haccın gücü yetenlere farz kılınması, yoluna güç yetiremeyenlerden, bu mükellefiyetin düşmesi, ilgili kişiler açısından büyük kolaylıktır. Kolaylaştırma ilkesi sayesinde, zorluk ve meşakkatlerin sebep olduğu problemler, belirli bir sistematik yapı içerisinde çözümlenmiş olur. Mükellef zordan kolaya doğru giden bir metotla bu ilkedен faydalandığı için, meselenin keyfilige dönüşmesi de engellenmiş olur.

Kişi haccın rükünlerini îfa ederken, mezhepler arası farklı uygulamaya imkan veren içtihatlardan faydalanarak Arafat vakfesinde zaman problemini kısmen çözebilir. Vakfe esnasında baygın olması veya bilinçsiz bir şekilde vakfe yerinde bulunması, vakfeye zarar vermez. Arafat'ta namazlarını kısaltarak ve Hz Peygamber (s.a.v.)'e Cebrail (a.s)'ın sınırlarını göstererek belirlediği bölge içerisinde herhangi bir mekânda, cem ederek kılabilir. Burada yapılan cem'in ve kasrın illeti nassa dayanmakla birlikte hikmeti de meşakkati kaldırma ve kolaylığı tesis etme esasına dayanır. Normal şartlarda ihramlıya yasak olan durumların zaruret ve tedavi durumunda belli şartlarla serbest olması da hac ibadetinin bir rükününü îfa ederken kolaylaştırma ilkesinden yararlanılacağını göstermektedir. İhramlı olarak Arafat'ta bulunan kişi, ayağının çatlaklarını tedavi için zeytinyağı gibi kokusuz yağla yağlayabilir. İçinde güzel koku bulunmayan sürme kullanabilir, kırılan bir organını sardırabilir, ağrıyan dişini çektirebilir. Gusül abdesti alabilir. Kolları dışarıda olmak kaydı ile kaftanını üzerine alabilir, beline bağlamak üzere içine parasını koyacağı bir kuşak ve kemer bağlayabilir. İhramlı kadın eldiven takabilir, ipekli elbise giyebilir, zinet takabilir, başörtüsü yüzüne dokunmayacak şekilde başından yüzüne sarkıtabilir. Kişinin dinen geçerli bir mazereti olması durumunda, tavafı başkasının yardımı veya binek gibi bir vasıta ile yapabilir. Remeli müsait olduğu bir anda kendisine uygun bir tarzda yapabilir. Hacerü'l-esvedi uzaktan selamlayabilir. Tavaf namazını Makam'ı İbrâhîm'in dışında Mescid'i Harem'in herhangi bir yerinde kılabilir. İster özürlü olsun isterse herhangi bir özürlü bulunmasın sa'yı abdestsiz yapabilir ve ziyaret tavafını bayram günlerinin dışında herhangi bir güne erteleyebilir. Hayız ve nifaslı kadın, özürlü bitmeden Kâ'be'den ayrılmak durumunda kalırsa, bu eksikliği kurbanla telafi etmek şartıyla, özürlü hali ile ziyaret tavafını yapabilir, bu özürlü sebebi ile de vedâ tavafını terk edebilir. Belirtilen bu durumlar hac ibadetinin ifasında kolaylaştırma ilkesinin esas olduğunu bize göstermektedir.

“Din kolaylıktır”, “Allah sizin için kolaylık diler zorluk dilemez” hükmünün haccın rükünlerinde de geçerli olduğunu görmekteyiz.

Kaynakça

- Apaydın, H. Y. (2006). “*Mütevâtir*”, DİA, C. XXXII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. Â. (2003). “*Mehir*”, DİA, C. XXVIII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (2001). “*İstihsan*”, DİA, C. XXIII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bozkurt, N. (2003). “*Makam-ı İbrahim*”, DİA, C. XXVII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Buhârî, İ. (1981). “*el-Câm’u’s-Sahîh*”, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Çakan, İ. L. (2012). “*Hadis Usulü*”, C. XXVII, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yayınları.
- Çalış, H. (2013). “*İslam’da Kolaylaştırma İlkesi Azimet-Ruhsat İlişkisi*”, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Fîrûzâbâdî, M. (1987). “*el-Kâmusu’l-Muhît*”, 2. Baskı, Beyrut.
- Günel, F. (1998). “*Hicr*”, DİA, C. XVII: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hanbel, A. (1981). “*Müsned*”, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Hümâm, S. (1995). “*Fethu’l-Kadîr Alâ’l-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-Mübtedî*”, II, thk. Abdürrezak Galip el-Mehdî, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut.
- İbn Mâce, K. (1981). “*es-Sünen*”, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Kudame, M. (1993). *el- Muğni*, C. III, Beyrut.
- İbn Kudame, M. (2015). “*Delilleri İle Hanbelî Fıkhi, el-Muğni Muhtasarı*”, (Çev: A. A. Tunçer), C. II, İstanbul: Karınca Ve Polen Yayınları.
- İbn Rüşd, A. (2007). “*Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Muktesid*”, thk. Abdülhalim Muhammed, Abdurrahman Hüseyin Muhammed, Dâru’l-Hadis, Kahire: Beyt’i Efkeri ed-Devliyye.
- el-İsfehânî, R. (1961). Ebû’l-Kâsım Huseyin b. Muhammed, “*el-Müfredât fi Garîbi’l-Kur’an*”, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Mısır.
- Karagöz, İ. ve dğr. (2009). “*Hac İlmihali*”, 7. Baskı, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kâsânî, M. (1982). “*Bedâi’us-Sanâi fi Tertîbi’s Şerâi*”, C. II, 2. Baskı, Beyrut.
- Malik, E. (1981). “*Muvatta*”, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Mecelle, (Komisyon), (1985). “*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*”, İstanbul.
- Müslim, H. (1981). “*el-Câmi’u’s-Sahîh*”, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nesâî, Ş. (1981). “*es-Sünen*”, İstanbul: Çağrı Yayınları,
- Öğüt, S. (2011). “*Tavaf*”, DİA, C. XXXX. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öğüt, S. (1999). “*Iztba*”, DİA, C.XIX. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öğüt, S. (1996). “*Hacerü’l-esved*”, DİA, C. XIV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öğüt, S. (2009). “*Sa’y*”, DİA, C. XXXVI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özen, Ş. (2004). “*Meşakkat*”, DİA, C. XXXIX, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Serahsi, M. (2008). “*Mebhut*”, (Çev: İ. Kutlay v.dğr. edt: C. Akşit), C. IV, İstanbul: Gümüşev Yayıncılık.
- Şâtübî, İ. “*el-Muvâfakât*”, Thk: Abdullah Dıraz, I, Mekke.
- Eş-Şîrbînî, H. (2010). “*Delilleri İle Büyük Şafii Fıkhi, Muğni’l Muhtaç*”, (Çev. S. Duman), C. VI, 1.Baskı, İstanbul: Mirac Yayınları.
- Tirmizî, İ. (1981). “*es-Sünen*”, İstanbul: Çağrı yayınları.
- Ünal, H. (1993). “*Cem*”, DİA, C. VII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yaran, R. (1994). “*Dem*”, DİA, C. IX, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zuhaylî, V. (1999). “*el Veciz fi usulü fıkıh*”, Beyrut: Dâru’l-Fikr Muâsır.